

Активізація академічної мобільності в рамках угоди про асоціацію України та ЄС

Особливістю сучасного етапу модернізації на європейському рівні є поява «п'ятої свободи» - свобода руху знань (поряд з чотирма свободами руху - капіталу, робочої сили, товарів і послуг. Сформовані внаслідок цього єдиний „Європейський простір вищої освіти” і „Європейський простір досліджень” створили інституціональні умови для активізації академічного руху студентів, викладачів і дослідників. Адже основна ідея Болонського процесу) полягає у подоланні віртуальних кордонів між історично різними освітніми системами, введенні чіткої і зрозумілої для всіх учасників процесу системи дипломів, забезпеченні прозорості присудження наукових ступенів, еквівалентність кваліфікацій.

Підписання (червень 2014 р.) та ратифікація Верховною Радою та Європейським парламентом (вересень 2014 р.) Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі Угоди) відкриває широкий простір співпраці в сфері освіти та мобільності. За Угодою (глава 23) «сторони зобов'язались активізувати співпрацю в галузі вищої освіти ... для реформування й модернізації систем вищої освіти, сприяння конвергенції в галузі вищої освіти в контексті Болонського процесу, підвищення якості та суспільної значущості вищої освіти, активізації співробітництва між вищими навчальними закладами, посилення їх потенціалу, підвищення мобільності студентів і викладачів, зокрема, співпраці в галузі базової освіти з метою полегшення доступу до вищої освіти¹.

Щодо питання освітньої мобільності, то зазначимо, що феномен освітньої мобільності має глибокі історичні корені. Виникнення в XII-XIII ст. перших університетів в Західній Європі започаткувало освітню міграцію. Перший на території Європи університет «Аудиторіум» відкрив 425 року візантійський імператор Феодосій II. Пізніше створено інші університети Європи: Болонський університет (1119 р.), у Франції - Сорбонна (1170 р.), в Іспанії (Севілья - 1254 р.), в Англії (Оксфордський - 1163 р.) та інші. На фоні налагодження тісних міжнародних зв'язків між закордонними закладами освіти талановиті українці здобували освіту у визнаних європейських університетах. Про це засвідчують факти біографії нашого земляка філософа Григорія Сковороди, нашого співвітчизника Юрія Дрогобича-Котермака, який став професором і ректором Болонського університету.

Щороку в Україні активізується потік академічних міграцій за кордон в рамках різноманітних академічних обмінів і програм. Так, з метою підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки студентів, аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників, проведення авторських досліджень з використанням сучасного обладнання і технологій, опанування новітніми унікальними методами, набуття досвіду здійснення науково-дослідної і

¹ Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. Київ, 2014. - <http://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>

викладацької діяльності, забезпечення інформаційного обміну, розширення наукових контактів із зарубіжними науковцями МОН України оголошує конкурс з відбору на навчання студентів і аспірантів та стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном².

Навчання студентів та стажування аспірантів, науково-педагогічних працівників здійснюється за наступними пріоритетними напрямками освіти і науки: природничі науки, хімія, фізика, математичне та комп'ютерне моделювання, інформаційно-комунікаційні технології; інформатика та обчислювальна техніка; розробка корисних копалин; металургія та матеріалознавство; машинобудування та матеріалообробка; енергетика та енергетичне машинобудування; електротехніка та електромеханіка; електроніка; метрологія, вимірювальна техніка та інформаційно-вимірювальні технології; авіаційна та ракетно-космічна техніка; хімічна технологія та інженерія; біотехнологія; будівництво та архітектура; транспорт і транспортна інфраструктура; міжнародні відносини.

Про те, що по відношенню до процесів академічної мобільності в державі проводиться політика залучення найбільш перспективної частини інтелектуального потенціалу українського суспільства, можна зробити висновок із наступних вимог МОН України до допущених до участі у конкурсах осіб³:

- студентів державних вищих навчальних закладів - високі результати навчання, досягнення у науково-дослідній роботі, високий рівень володіння англійською або іншою мовами;
- аспірантів державних вищих навчальних закладів - наявність пріоритетного напрямку тематики досліджень за темою дисертації, публікації за кордоном, патенти, участь у конференціях різних рівнів, добре володіння іноземною мовою;
- наукових й науково-педагогічних працівників - робота у ВНЗ на постійній основі, наявність ступеня кандидата наук та стажу наукової роботи не менш ніж три роки, наявність пріоритетного напрямку тематики досліджень, публікації за кордоном, патенти, участь у конференціях різних рівнів, достатній рівень володіння іноземною мовою.

Безумовно, зростаючі обсяги бажаючих навчатися, проводити дослідження, стажуватися за кордоном є основою прогнозного сценарію європейських фахівців щодо академічної мобільності. До 2020 року кількість молодих європейців віком від 16 до 29 років, що отримуватимуть можливість навчатися за кордоном, має досягти 50% контингенту студентів, молодих дослідників; щороку за кордон мають їхати вчитися 6% всіх студентів університету та 3,5% студентів професійних шкіл⁴.

Те, що події будуть розвиватися саме за таким сценарієм, показують

² Постанова Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 411 «Питання навчання студентів та аспірантів, стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном» - <http://www.mon.gov.ua>

³ Навчання за кордоном – <http://www.mon.gov.ua>

⁴ Making learning mobility an opportunity for all. Report of High Level Expert Forum on Mobility [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/education/doc/2008/mobilityreport_en.pdf

результати дослідження намірів молоді і студентів виїхати на навчання за межі України. Так, за результатами дослідження Інституту регіональних досліджень НАН України (2012р.), третина опитаних (33,3%) мали бажання поїхати за кордон з метою підвищення кваліфікації, отримання нових знань, досвіду, а з пізнавальною метою (на конференцію, семінар, екскурсію) – понад третина опитаних (37,9%). Це вказує на сформованість в українському суспільстві вагомого сегменту потенційної міграції за освітнім фактором. Роком пізніше (2013 р.) опитування серед 30-річних працевлаштованих фахівців з вищою освітою показало, що кожен другий з них серйозно налаштований емігрувати з України через причини політичного, економічного, соціального, професійного характеру для кращого розкриття власного інтелектуального потенціалу⁵. За іншими даними⁶, українська внутрішня (внутрі- та міжрегіональна) мобільність приваблює 43,9% опитаних осіб, а міжнародна мобільність – 69,6%. Проте реально у таких обмінах брали участь лише 1,9% опитаних, у програмах обміну із закордонними ВНЗ – лише 4,6%. Таким чином, міграційні настрої української молоді як індикатор високого рівня потенціалу міграції необхідно враховувати при виробленні політики соціально-культурної модернізації регіону, яка має містити механізми залучення інтелектуального потенціалу молоді в інноваційне середовище регіону.

В контексті сучасного процесу глобалізації, а також Угоди посилюється взаємозалежність та інтеграція країн, суспільств, економік і культур. В повній мірі це відноситься до суб'єктів освітньої мобільності, навчання яких в іншій країні дозволяє не тільки отримати нові знання за перспективними напрямками науки, але й ближче познайомитися з іншою культурою, покращити знання з іноземної мови, отримати досвід міжкультурного спілкування. В переважній більшості українські студенти, дослідники (навчання, стажування) прагнуть використовувати освітні стипендії як трамплін, щоб залишитися на Заході з метою працевлаштування. В останньому випадку ціною, яку доводиться платити більшості освітніх мігрантів за шанс набутти впевненості у своєму майбутньому, є необхідність вживатися в чужу культуру і середовище життєдіяльності.

Розгортання зазначених процесів на європейському континенті вимагають включати в коло наукових розвідок, крім завдань, пов'язаних суто із процесами інтелектуальної, освітньої мобільності (визначення обсягів мобільності іноземних студентів, дослідників; умови навчання, стажування, науко-дослідної роботи в країнах перебування; групування країн за ознакою «в'їзд – виїзд студентів», механізми досягнення гармонійності в освітніх потоках як відображення привабливості освітніх систем тощо⁷), також питання, які стосуються взаємовідносин освітніх мігрантів з місцевою культурою та середовищем життєдіяльності.

⁵ Межа можливостей, В Україні наростає нова потужна міграційна хвиля. Кореспондент. – 2013, №1, - с.16-19.- <http://ua.korrespondent.net/journal/1474512>

⁶ Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; кер. авт. кол. Т.В.Фініков. – К. : Таксон, 2012. – 54 с.

⁷ The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report Brussels: Eurydice 2012 – 220 p. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>.

При дослідженні взаємодій приймаючого соціуму і мігрантів в т.ч. освітніх, найбільш поширеною є інтеграційна модель, Побудована на цій моделі соціальна інтеграція освітніх мігрантів у приймаюче суспільство визначає процес перетворення відносно самостійних, слабо зв'язаних між собою молодих людей, соціальних груп в єдину цілісну систему, яка базується на повазі всіх прав людини і основних свобод, на культурному і релігійному багатоманітті, соціальній справедливості і врахуванні їхніх особливих потреб. Попри універсальний характер⁸, інтеграційні моделі у різних країнах мають свої особливості. Але спільним є те, що навчання й стажування за кордоном дозволяє не тільки отримувати нові знання за різними напрямками науки, але й сприяє ближчому знайомству з іншою культурою, дозволяє краще вивчити іноземну мову, отримати незамінний досвід навчання й життя в інтернаціональному колективі.

Дані табл.1, які відображають тенденцію зростання за останні 6 років обсягів освітньої мобільності українських студентів за кордон, засвідчують про зростання потенціалу залучення освітніх мігрантів в суспільство як повноправних його членів, як активних учасників функціонування сфер зайнятості, науки, досліджень, інших сфер діяльності.

Навчання, стажування, проведення наукових досліджень за кордоном сприяють соціальній інтеграції осіб в приймаючий соціум країн наступним чином:

- українські студенти за кордоном мають можливість доступу до соціального та культурного капіталів. В першому випадку – до капіталу, який сформований та зосереджений в мережі мігрантів-українців, в другому випадку – вивчення й використання знання іноземних мов, ознайомлення з традиціями, побутом, святами приймаючої країни;
- час, проведений за кордоном, дозволяє освітнім мігрантам, дослідникам повною мірою відчувати місцевий менталітет, познайомитися з іншою культурою, покращити комунікативні здібності, отримати безцінний досвід інтернаціонального спілкування й виховання, скористатися шансом бути працевлаштованим для подальшого професійного розвитку;
- навчаючись за кордоном, студенти отримують більші шанси пройти стажування в провідних компаніях Європи, особливо ті студенти, які демонструють підвищену зацікавленість та активність щодо наукових та прикладних досліджень;
- зайнятість у період навчання допомагає отримати професійний досвід, який має полегшити працевлаштування після отримання диплома, що потенційно служить великою перевагою при пошуку роботи.

Загалом наведені дані віддзеркалюють картину збільшення кількості студентів-українців за кордоном. Цю тенденцію потрібно розглядати, з одного боку, в контексті посилення глобалізаційних процесів, імплементації Угоди, загострення нинішніх політико-економічних умов в Україні (знецінення гривни, інфляція, війна). Крім того, на користь посилення цієї тенденції вказує те, що європейські роботодавці віддають перевагу при прийомі на роботу

⁸ Berry J.W., Poortinga Y.N., Segall M.N. & Dasen P.R. Cross-cultural psychology: research and application. - NY. 1990.

випускникам-мігрантам з європейським дипломом, ніж своїм співвітчизникам. З другого боку, дослідження засвідчують формування стійкої тенденції щодо намірів молоді не залишатися в Україні. В цьому плані заможніші українці навчаються у Британії, Австралії, США чи Італії, а середній рівень статків дозволяє молоді виїжджати на навчання до Польщі, Німеччини, Чехії чи Франції⁹.

Таблиця 1

Кількість студентів-українців за кордоном (денна форма навчання)
за 2008-2014 р.р., осіб¹⁰

	2008- 2009	2009- 2010	2010- 2011	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2013- 2014 до 2008- 2009
Росія	4236	4055	4919	4644	4737	н/д	1,12*
Польща	2831	3499	4879	6321	9620	15123	5,34
Німеччина	8557	8818	8830	8929	9044	9212	1,08
Канада	715	916	1053	1203	1611	2053	2,87
Чехія	1046	1364	1456	1647	1782	2019	1,93
Італія	800	1043	1314	1556	1727	1894	2,37
США	1716	1727	1583	1535	1490	1464	0,85
Іспанія	558	641	840	1114	1323	1418	2,54
Франція	1349	1388	1447	1482	1282	1320	0,98
Австралія	463	614	636	721	692	1074	2,32
Великобританія	535	605	670	825	905	1040	1,94
Австрія	595	713	762	854	955	943	1,58
Угорщина	829	896	862	763	803	807	0,97
Болгарія	275	296	333	367	411	463	1,68
Швейцарія	292	318	336	358	371	397	1,36
Швеція	259	253	429	422	295	139	0,54
Туреччина	209	198	208	232	282	н/д	1,35*
Латвія	61	259	214	183	188	233	3,82
Фінляндія	114	123	145	180	178	125	1,10
Молдова	271	235	202	157	165	164	0,61
Білорусь	186	182	180	181	152	148	0,80
Нідерланди	87	79	96	97	103	111	1,28
Бельгія	143	133	174	175	206	215	1,50
Сербія	9	8	10	3	4	8	0,89
Словенія	21	26	32	45	41	41	1,95
Хорватія	3	4	8	9	12	н/д	4,00*
Греція	196	234	294	307	316	н/д	1,61*
Естонія	121	127	119	118	106	117	0,97
Ірландія	13	15	18	9	14	14	1,08
Литва	97	108	111	126	232	170	1,75
Словаччина	71	84	98	108	128	175	2,46
Грузія	9	5	16	5	11	7	0,78
Азербайджан	7	19	13	11	46	12	1,71

⁹ Леся ЯСИНЧУК, газета "Експрес". За останні п'ять років на навчання за кордон виїхало майже вдвічі більше українців. - <http://www.expres.ua/news/2015/05/05/134735-ostanni-pyat-rokiv-navchannya-kordon-vuyihalo-vdvichi-bilshe-ukrayinciv>

¹⁰ Стор Стадний. Кількість студентів-українців за кордоном (денна форма навчання) + інтерактивний графік - <http://www.cedos.org.ua/uk/other/56-women>

*до 2013/2014 н.р.

За останні декілька років значно посилилася міграція іноземців до України з метою отримання вищої освіти. За українським законодавством громадяни інших держав та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також яким надано статус біженця в Україні, мають право на здобуття вищої освіти нарівні з громадянами України. Кількість іноземних студентів в Україні за 2013-2014 роки склала майже 70 тис. або 4,1% від загальної кількості (1,724 млн.). Прийом на навчання громадян інших держав здійснюється на основі: міжнародних договорів України; загальнодержавних програм; договорів, укладених ВНЗ з юридичними та фізичними особами.

Підтвердженням того, що освіта як галузь володіє експортним потенціалом, є позитивна динаміка надання освітніх послуг іноземним студентам. Доходи українських вишів зростають. Якщо у 2013 р. року іноземні студенти вклали в економіку країни 100 мільйонів доларів (проживання та навчання)¹¹. То у 2015р. – цей внесок оцінено у 504 млн. доларів за рік¹².

Попри важливу економічну вигоду від навчання іноземців в Україні, залишається низка невирішених проблем щодо адаптації іноземних студентів до навчання та проживання в Україні. Це процес адаптації студентів-іноземців до нового мовного середовища, який включає кілька етапів: входження в студентське середовище; засвоєння основних норм інтернаціонального колективу, вироблення особистої поведінки; формування стійкого позитивного відношення до майбутньої професії, подолання «мовного бар'єру», посилення відчуття академічного рівноправ'я. Для того, щоб навчання іноземних студентів в Україні стало вагомим елементом глобалізаційного та європейського розвитку вищої освіти, необхідно посилити реалізацію інтеграційної складової освітньої міграційної політики на рівні ВНЗ та регіону.

Висновок. Сучасні гео-соціо-економічні процеси в Європі засвідчують про посилення тенденції академічної мобільності, в межах якої українці, які мають західні дипломи, можуть реалізувати (працевлаштувати) себе як закордоном, так і в Україні. Збільшення європейського вектору у намірах українців – випускників західних вишів (залишатися на роботу в європейських країнах) стає не тільки загрозою величезної втрати людського капіталу, але й потребує продуманої політики (державних дій) щодо їхньої репатріації на батьківщину.

¹¹ Іноземні студенти в Україні: освіта чи експлуатація? - <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1808>

¹² Іноземні студенти вливають в економіку України близько 500 мільйонів на рік - <http://www.epravda.com.ua/news/2015/10/22/564294/>